

Egy regény hazafelé tart...

A nyugati magyar irodalom „helykeresése” még mindig nem fejeződött be. A kritikusabb hangú szerzők, mint a két nyelven, németül és magyarul publikáló Kocsis Gábor – alias Tunyogi Csapó Gábor - csak nehezen kapják meg azt a rangot, elismerést, amit kötetekkel, teljesítményükkel kiérdemelnének. Az 1956-os forradalom után nyugatra menekült nemzedék nagy műveltségű, széles látókörű írója, akit a német irodalomban is jegyeznek, a kilencvenes évek elején hazatelepült, jelenleg Zalasabaron él. Az emigrációban Kocsis Gábor néven írta verseit, novelláit, tanulmányait. Verseinek gyűjteményes kötete, Az időtlenség kőszilánkja címmel jelent meg előbb Münchenben, 1973-ban, majd Szegeden, 1991-ben. Der Engel geht nicht irre (Lyrik und Prosa) című kötetét 1980-ban adta közre. Hazatelepülése óta Tunyogi Csapó Gábor néven jegyzi műveit. Azóta számos lapban – köztük folyóiratunkban – közölte a legkülönbözőbb műfajú írásait. 2007-ben adta közre A mérleg jegyében – Versek, tanulmányok Október körül című kötetét az Antológia Kiadó. Kéziratban lévő, monumentális, több száz oldalas, Itt állok, nem tehetek másképp című önéletrajzi regényét is németül írta, amelynek magyar fordítását maga végzi. Az alább olvasható részlet ebből való.

Tunyogi Csapó Gábor

Itt állok, nem tehetek másképp

Mert nézd csak, Karcsi...

(Regényrészlet)

Tanulmányaim során az első találkozás számomra egyszer- s mindenkorra elintézte Marxot. Lehet, hogy többet foglalkoztam volna vele, ha nem láttam volna nap, mint nap, mi lesz zavaros tanaiból, ha megpróbálják megvalósítani azokat. Ellentétben a különböző „hasznos idiotákkal”, akik a „szocializmus bizonyos gyermekbetegségeiről” motyogtak – s motyognak mindmáig –, számomra már akkor világos volt, hogy a megvalósulásnak lódukt szocializmus értelmetlensége, fonáksága, esztelensége, képtelensége és tébolya közvetlenül az eredeti forrásból, tehát Marx Károlytól származik. Akkor persze még nem tudhattam azt, amit ma mindenki tud – vagy legalábbis tudhatna –, azt ugyanis, hogy a tiszteletre méltó ősök és szerencsétlen, félresikerült csemetéje egyszerűen pszichopata volt. (Aki ebben kételkedik, olvassa el Künzli Arnold Marx Károly. Egy pszichogram című könyvét.) Ezer bocsánat: én is szívesebben mondanám azt, hogy bolond, vagy örült, esetleg elmebeteg, de egy kiváló és nagyon kedves barátom, aki egy nagy nyugat-európai pszichiátriai klinika főorvosa, kedvesen kioktatott: az elmeorvos szaknyelv nem ismer ilyen vulgáris kifejezéseket. Isten ments! Voltaképpen azt sem szabad mondani valakiről, hogy pszichopata, mert e szóban gonoszul bujkál a pejoratív értékelés lehetősége, ami megsértheti a páciens önértékét és emberi méltóságát. Legfeljebb pszichopátikus, abnormis vagy – még óvatosabban – a normától eltérő személyiségről lehet beszélni, ami persze ugyanazt jelenti, de sokkal jobban hangzik, s főképp sokkal tudományosabb! Ha tehát széplelkűek és tudományosak akarunk lenni – miért is ne akarnánk? –, akkor csak azt állíthatjuk, azt azonban bizonyára joggal, hogy szegény Marx Károly személyiségnek, normától eltérő fejlődése következtében, zavaros fejű fantasztá és pszichopátikus kveruláns volt. Na tessék: Hát nem sokkal szebb ez, mint a „bolond” vagy „örült”? S ami még fontosabb: Ez tudományos! Hogy nem érti mindenki? Ne is értse! Hová jutnánk, ha minden tökfilkó megértené, mit akarnak mondani a tudósok?

Ilyen emberek persze mindig voltak, s érdekes módon mindig szuggesztív erővel hatottak környezetükre; nem véletlen, hogy sok primitív nép szentként tisztelte őket. Más korokban a máglyán vagy örültekházában végezték, ami nagyon irgalmatlan dolog ugyan, de a közjónak bizonyára többet használt, mint ártott. Az európai történelemben is szentté avatott egynémely elmebeteg, ebből azonban nem származott nagyobb baj, miután a szertartás idején már mind halottak voltak; a katolikus egyház mindig tudta, hogy élőket nem tanácsos szentté avatni.

Sokkal érdekesebb kérdés, miért befolyásolhatta döntően tragikomikus századunk sorsát négy ilyen, na-hogy-is-mondjuk személyiség: Marx, Lenin, Sztálin és Hitler? Az ilyen emberek túlnyomó többsége ugyanis általában észrevétlen él és pusztul el, s csak legközelebbi környezetét sikerül tönkretennie. Így volt ez egyébként Marx esetében is: életében a kutya sem ugatta meg szegényt. Zavaros eszméit még az ún. Nemzetközi Munkásszövetségben (Internationale

Arbeiterassoziation, továbbiakban IAA) sem tudta érvényesíteni, ebben a csaknem jelentéktelenül kicsiny, nemzetközi gittegyületben, amely pályájának csúcán, a 19. század hatvanas éveiben is legfeljebb néhány ezer, magát kétes értékű tanulmányok alapján értelmiséginek tartó, valójában csak zavart fejű tagot számlált világszerte. Az igazi fejlődés messze elkerülte az IAA-t, a kommunizmust, Marxot és Engelst, a kétségtelenül nagy jelentőségű szociális eredményeket olyan munkásképviseletek vívták ki, mint az angliai „Trade Unions”, az amerikai „National Labor Union”, a német és a francia szocialisták, akiket Marx és Engels maró gúnnyal és mély megvetéssel csak lumpenproletárokként emlegettek. Marx műveit nem ismerte senki a legszűkebb baráti körön kívül; a *Tőke* megjelenéséről Engels egész Európában hét recenziót tudott megjelentetni, Angliában csak egy kis nyúlfarknyi hírt; a kinyomtatott ezer példány négy év alatt kelt el. Szerencsétlen Marx életében egyetlen egyszer sütkérezhetett a nyilvános érdeklődés verőfényében, s ezt is csak annak köszönhette, hogy valaki valahol túlságosan komolyan vette mértéktelen s teljesen indokolatlan hetvenkedését. A francia polgárháború című vitairatában ugyanis azt írta többek között: „Természetes, hogy mindenütt, ahol az osztályharc valamiféle létre ébred, az élen állnak a mi mozgalmunk tagjai.” Ezt az állítást a legjobb akarattal is enyhe túlzásnak kell minősítenünk, ha tudjuk, hogy az 1871-es „Commune de Paris” tanácsának 92 tagja közül csak 17 (18,5%) volt az IAA tagja. A párizsi kommun leverését követő nemzetközi reakció számára azonban ez elég volt ahhoz, hogy az IAA-ban és Marxban lássa fő ellenfelét. Marx számára ez álmainak megvalósulását jelentette; szegény feje egész életében vágyott a feltűnésre. 1871. június 28-i levelében boldogan dicsekszik egy Kugelmann nevű német orvosnak, hogy ő – mármint Marx – a leggyűlöltebb s legfenyegetettebb ember egész Londonban, ami persze ismét csak saját személyének nála már régen megszokott, beteges túlértékelését jelenti. „Milyen jót tesz ez a csaknem húszévi mocsáridill után!”, írja ugyanebben a levélben, ostoba naivitással elárulva beteges feltűnési viselkedését. Ez a beképzelt dicsőség sem tartott persze sokáig. 1893. március 17-én tucatnyi ember sem kísérte koporsóját a londoni Highgate temetőbe vezető úton, ami a hű barátot, Engelst, nem akadályozta meg abban, hogy zokogva gyászoló, forradalmi munkatársak millióiról rebegjen a nyitott sírnál. Valójában senki nem tudott e szerencsétlen, megkeseredett embergyűlölő haláláról; elfeledett figuraként halt meg, műveit a német szocialisták egy kicsiny körén kívül nem ismerte senki, ahogy azt Robert Payne *Az ismeretlen Marx* című munkájában megállapítja.

Szegény Marx Károlyt azt kapta meg tehát életében és halálában, amit megérdemelt; ami vele és körülötte azután történt, voltaképpen alig érthető. Mert Marx halálával megszületett a „Marx-mítosz” – ahogy azt Löw Konrád német politológus-professzor „Miért megigéző a kommunizmus?” című tanulmányában írja: „Engels nélkül Marx ma éppoly ismeretlen lenne, mint Babeuf, Cabet, Weitling, Proudhon és a 19. század többi, társadalmi kérdésekkel bíbelődő elmélkedője”. Ez kétségtelenül igaz; magam részéről azonban úgy hiszem, hogy Engels egyedül soha nem tudott volna ebből a Marx nevű ökörbékából ökröt csinálni; ez a másik két elmebetegnek, Leninnek és Sztálinnak az érdeme, akik azonban szegény Marxot nemcsak ökörré fújták föl; ez a voltaképpen szánandó, önmagával és a világgal meghasonlott tudósjelölt úgy jelent meg a születő szocializmus világában, mint a labirintusából kiszabadult, vérvívó Minotaurusz. Szüleim nemzedéke megélte volt az 1919-es, úgynevezett Tanácsköztársaság kommunista népbiztosainak féktelen és teljesen indokolatlan vérengzéseit; jómagam, mint gyermekember saját szememmel láttam a dicsőséges Vörös Hadsereg leírhatatlanul szonyatos és gyalázatos rémtetteit; s a történelmi lidércnyomás vörösen gomolygó kódéből mindig és mindenütt Marx Károly visszataszítóan torzonborz képe meredt felénk. Az én generációmnak igazán nem kellett tartania attól, hogy megfertőzik a marxi eszmék, jóllehet tölcserrel zúdították belénk ezt a mérget, amelyet úgy kellett lenyelünk, mintha a legcsodálatosabb életelixír lett volna.

Ilyesmiből persze mindig baj származik hosszú távon. Az emberi természet valamely, ma még kiderítetlen oknál fogva, nem képes elviselni bizonyos mértéken túl az állandó hazugságot és alakoskodást, s attól tartok, hogy magam ebből a szempontból különösen tehetségtelen voltam és vagyok. Nos, ez az én személyes bajom, busásan fizettem érte, bőrből azonban nem bújhat ki senki, jobb, ha nem is beszélünk erről, voltak, akik sokkal nagyobb árat fizettek. Minden egyéb elkeseredés mellett nagyon örültem tehát, amikor – 1956. december 18-án az éjjelen – átléptem az osztrák-magyar határt, s azt hittem, hogy magam mögött hagytam Marxot s mindent, ami e névhez kapcsolódik. Tessék tehát elképzelni, milyen „boldogító” meglepetést jelentett számomra a hír, hogy éppen ebben az évben, tehát 1956-ban Marx addig gondozatlan s csaknem jeltelen sírján felállították e szakállas rém pompás márványszobrát! Igen, 1956-ban, abban az évben, amelyben ugyancsak Marx nevében vérbe és könnybe fojtották két nagy múltú, európai kultúrnemzet – a lengyelek és a magyarok – fellángoló szabadságvágyát! Perverz gondolkodású emberek mindig voltak és lesznek, próbáltam vigasztalni magamat, a hatvanas évek második felében ránk zúduló Marx-renezánsz láttán azonban mégiscsak elállt a lélegzetem. Egyszerűen nem akartam hinni szememnek s fülemnek. Lehet ennyire téves korábbi, a kényszerű olvasmányok és a reális szocializmusban szerzett tapasztalatok alapján alkotott ítéletem? Mivel mindig is híve voltam az intellektuális tisztességnek, sorra vettem Marx legújabb tanítványait, igyekeztem higgadtan s elfogulatlanul olvasni írásait, legjobb akarattal sem tudok azonban mást mondani: náluk is ugyanazt a magasfokú s csaknem bénító szellemi infantilizmust találtam, amely annyira jellemző Marxra, s amely – érdekes, bár érthetetlen módon – jól összefér az éles intellektussal. Erre van egész sor példa, mindenekelőtt Marx maga, Ernst Bloch, Lukács György, Theodor

Adorno vagy Herbert Marcuse... A kisebbekről – mint mondjuk a boldogtalan Rudi Dutschkéről – már beszélni sem érdemes: belőlük hiányzik még az éles intellektus is.

Mentségemre szóljon, hogy a jól megérdemelt sülyesztőből hirtelen felbukkanó Marx meglepett nálam sokkal nagyobb koponyákat is. Kicsit érthetetlen, ha meggondoljuk, hogy a francia Raymond Aron már 1957-ben megírta volt *L'opium des intellectuels* című, ragyogó tanulmányát. Ez azonban lehetett egyik oka is annak, hogy senkinek se volt sem kedve, sem oka arra, hogy tudományos bonckés alá vegye a Marx-mítoszt. Miért is? Mindenki, aki ideológiai szemellenzők nélkül figyelte a „szocialista tábor” kétségtelenül szédítő gazdasági és társadalmi „fejlődését”, kezdet-től fogva tudta azt, amit egy neves kelet-német (!) közgazdász úgy fogalmazott meg a hetvenes évek végén, hogy: „Marx ist Murks”. (A szójátékot nem lehet jól visszaadni magyarul. A Murks főnév dologra vonatkoztatva selejtet, fusimunkát, tákalmányt jelent; ha élőlényre, emberre vagy állatra mondják, akkor jelentése balek, balfácán, vakarcs, egy szóval: Marx.) Nem csoda tehát, hogy senki nem akart időt, ideget, fáradságot pazarolni erre a Marx-Murks-ra. A tudományos ellentűz így csaknem tíz évvel elkészt, s meglehetősen hatástalan maradt; a Marx-mámorban úszók észre sem vették, s azok, akik józanok maradtak, miért törődtek volna vele? Pedig bizony senkinek nem ártana elolvasni olyan műveket, mint például David McLellan *Marx Károly élete és műve* című könyve. (Csak úgy mellesteg legyen szabad megemlítenem: e könyv olvasása előtt mindig csak sajnáltam Marxot; azóta meg is vetem egy kicsit, bár tudom, hogy nem lenne szabad. Sajnos nem tudom azonban leküzdeni magamban az emberi megvetést egy olyan férfivel szemben, aki képes arra, hogy saját házában, az állítólag forrón szeretett hitves és gyermekek szeme előtt teherbe ejtse a szinte kutyahűségű, kicsit együgyű szolgálólányt, s aztán – természetesen a családi béke érdekében – az ugyancsak kutyahűségű, régi barát nyakába varrja gyalázatos tette következményét. Az „új baloldal” valóban nem találhatott volna méltóbb „pápát”!) Föltétlenül ajánlható olvasmányok továbbá csak úgy kapásból: „Az új osztály” Milovan Djilasztól, „A nomenklátúra” M. S. Voslenskijtől, „A szakácsné és a kannibál” André Glucksmann-tól, „A forradalom felfalja gyermekeit” Wolfgang Leonhardtól, „Bolond hajó balra tart” Erik von Kuehnelt-Leddihn-től, a már említett Löw Konrad által összeállított „Megcsalt remény” és a Fritz Büsser kiadásában megjelent „Marx Károly a tudományok keresztútjában”... Bocsánatot kérek, a listát ma már folytathatnám a végtelenségig, de minek? Marxból e könyvek után nem marad több, mint Aesopus meséjének felfuvalkodott és szétpukkadtt ökörbékája.

Ezzel azonban nem intéztük el az alapkérdést: Hogyan s miért terjedhetett el a tudományosan mindenféleképpen tarthatatlan Marx-mítosz ilyen méretekben éppen ma s éppen itt, Európa nyugati s szabadabb felében? Erre a kérdésre sajnos senkinél nem találtam kielégítő választ. Löw Konrad nyújt ugyan egy-két magyarázatot, amelyek kétségtelenül helyesek is, de – szerény véleményem szerint – nem teszik érthetővé a betegség járvány-jellegét. Amint azt mindig teszem ilyen esetekben, magam kerestem választ, s úgy hiszem, meg is találtam, sok fiatal értelmiségivel, főként német tanárokkal, szociológusokkal és teológusokkal folytatott számtalan beszélgetés során. Nem akarom perze az állítani, hogy ez a válasz feltétlenül helyes; engem mindenesetre kielégít.

Világos ugyanis, hogy Marx prototípusa azoknak az embereknek, akik túlbecsülik önnön koponyájuk kapacitását. Válogatás nélkül tömött a fejébe mindenfélét anélkül, hogy képes lett volna szellemileg megemészteni a felvett ismeretanyagot. A szegény agyvelő viszont éppúgy biológiai szerv, mint mondjuk a gyomor. Mivel alig van ember, ki életében legalább egyszer-kétszer el ne rontotta volna a gyomrát, valamennyien tapasztalatból tudjuk, hogy a túlterhelt gyomor azt, amit nem tud megemészteni, visszaküldi a természetnek. Az eredmény fölöttébb kellemetlen és gusztustalan: okádunk. A boldogtalan Marx úgy teleokádta a világot megemésztetlen tudása hatalmas tömegével, hogy ma az egész emberiségnek csaknem fele ebben a szörnyű okádékban vergődik, s e vergődésbe már eddig is több mint kétszázmillió ember pusztult bele nyomorúságosan, gyakran iszonyatos kínok között. Pedig Marx elég világosan megmondta, hogy a megálmodott kommunista paradicsom csak a „proletariátus diktatúráján” keresztül érhető el. A szegény, félresiklott fiú zavaros, de mélyen a „zsidó-keresztény” tradíciókban gyökerező elképzeléseiben ugyanis a proletárdiktatúra körülbelül a purgatórium, a tisztító tűz szerepét töltötte be, ahol is mindennek és mindenkinek el kell égnie, ami és aki nem méltó arra, hogy bevonuljon a megálmodott paradicsomba. Az áldozatok száma? Ki tudja? S kit érdekel? A szocializmus áldozatai jó halottak: nevükben vagy értük senki nem kiált az égre, de még csak az Egyesült Nemzetek Szövetségéhez sem...

Mégis: egyszer talán megállapítják majd – ha csak hozzávetőlegesen is – az áldozatok számát a kis közép-európai országokban is. Itt aztán végképp nem tud senki semmit pontosan, de még pontatlanul sem.

Maradjunk tehát ennél az óvatos becslésnél: kétszázmillió halott nem egészen kilencven év alatt! A spanyol inkvizíció 1420-tól 1498-ig tartó „virágkorában” – tehát hetvennyolc év alatt – kereken tízezer embert küldött máglyára, s ezt mindmáig szemére vetjük a katolikus egyháznak, bizonyára joggal, bár az óta eltelt félezer év, s Róma maga is már rég elítélte ezt a szörnyűséget. A marxizmus áldozatai? No de kérem, az egészen más kérdés! Marx nevében bizony még ma is naponta folyik itt-ott a vidám öldöklés, s ha az emberi méltóság fogalmát komolyan vesszük, nem szabad felelőtlenül belepofáznunk ilyesmibe. Gondoljuk csak meg: legnagyobb érték az ember, az emberölés tehát nagyon súlyos erkölcsi kérdés, aki gyilkol – méghozzá tömegesen – nyilván nem cselekszik meggondolatlanul, felelőtlenül,

nyomós indok nélkül, bűn lenne zavarni magasztos tevékenységét. Hagyjuk tehát tovább gyilkolni Marx lelkes utódait abban a csendes reményben, hogy valamikor, egy – talán nem is nagyon távoli – szebb jövőben a marxi szocializmus áldozatai is megkapják azokat az emlékműveket, amelyeket a hitleri szocializmus áldozatai már rég megkaptak, szerte a világon.

Mindezzel azonban még mindig nincs felelet arra a kérdésre, hogy miért ugrott fel az effajta potenciális tömeggyilkosok száma éppen a múlt század hatvanas éveinek végén. Pedig olyan egyszerű a dolog. Mint már mondtam: Marx prototípusa annak az embernek, aki többet gyömszöl a fejébe, mint amennyit meg tud emészteni szellemileg, s ezért szükségszerűen teleokádja a világot. Ilyen emberek mindig voltak, de általában fennakadtak az adott társadalom mai szemmel nézve bizonyára igazságtalan, de egyébként szigorúan tárgyilagos szűrőrendszerein, nem szabadultak rá a társadalomra. Mégis: a különböző szigorú, de jól átgondolt nevelési rendszerek egészen a második világháború végéig általában szinte automatikusan kiselejtezték a szellemileg alkalmatlanokat, nem szabadították rá őket különböző kétes értékű, tudományosan látszó címekkel és rangokkal ellátva az emberiségre. Ezek a rendszerek nem voltak természetesen sem tökéletesek, sem igazságosak, de hát könyörgöm, melyik ember alkotta rendszer az? Az is előfordult, hogy átcsúsztak a szűrőkön néha olyan zavaros koponyák, mint például dr. Marx Károly, s valószínűleg valamennyiünknek volt alkalma élete során megismerkednie egy-két meglepően ostoba, öreg egyetemi professzorral; de nem ez volt a szabály. A társadalmi igazságosság és egyenlőség egyébként nagyon szép gondolata csak a második világháború után tört be a nevelés területére is. Többé-kevésbé mindenki előtt megnyílt az út nemcsak az érettségihez, hanem a főiskolai tanulmányokhoz is, ami magában véve örvendetes lehetett volna, ha nem kapcsolták volna ki ezzel párhuzamosan a nevelési rendszerek egyik szűrőjét a másik után. Eltűzött – hogy ne mondjam: eltorzult – igazságérzetünk tűrhetetlennek tartotta ugyanis azt, hogy az emberek nem annyira egyenlők, mint amennyire lenniük kellene, s nem tudhat mindenki mindent egyformán. Ez valóban igazságtalan is, de hát a jó Természet, dajkáló anyánk, nem igazságos, legalábbis a szó emberi értelmében. Az egyik ló gyorsabban szalad, mint a másik, s minden versenyen akad egy – de rendszerint csak egy –, amelyik leggyorsabban tud futni. Ez ellen érdekes módon nem is lázadzik senki, sőt: a sportban is természetesnek tartjuk a természet e nyilvánvaló igazságtalanságát, nem ütközünk meg azon, hogy minden versenyszámban, amelyen százazrek vagy milliók indulnak szerte a világon, csak néhányan jutnak el az Olimpiai Játékokra, s ezek közül is csak egy – egyetlen egy – kap aranyérmet. A sportelit nagyon is rendjén való. Egy szellemi elitnek még az elképzelése is igazságtalan, aszociális, sőt egyenesen durván sértő. Ezt értse meg, aki tudja és akarja, nekem ez túlságosan magas...

Az eltorzult szociális(ta) igazságérzet gyorsan átváltoztatta az iskolákat és egyetemeket gigantikus oktatóüzemekké, amelyek kizárólag ismeretekkel pumpálták tele ifjú fejek millióit, nem gondolván arra, hogy az ismeretek önmagukban még messze nem jelentenek műveltséget, sőt, még csak a szakértelmet sem garantálják. Arról pedig még csak beszélni sem szabad, hogy a jól kiképzett, önnönmagával, munkájával és a világgal megelégedett szakmunkás hasznosabb lény a teremtésnek, mint a rossz orvos vagy az önnönmagával és a világgal meghasonlott tanár, docens, vagy akár professzor. Az eredmény: fiatal értelmiségiek milliói, akik az életbe lépve felismerik, hogy hivatalos minősítésük mögött nem áll minőség, s hogy mindabból, amit a fejükbe tömtek, voltaképpen nem értettek meg semmit. Aprócska zsebmárkok végeláthatatlan hada! A szerencsétlenek azonban még okádni sem tudnak rendesen, ahhoz ugyanis mégsem tanultak eleget; nem csoda tehát, hogy minden idők legnagyobb „eláztatóját”, Marxot tekintik példaképüknek, eszelős buzgalommal melegítvén fel újra és újra a nagy előd „hagyatékát”. (Bocsánatot kell kérnem e valóban durva és gusztustalan hasonlatért, de mit tegyek, ha így van?)

Minderről persze fogalmam sem volt – nem is lehetett – tizenhét éves koromban. Marx kötelező olvasmány volt, olvastam tehát egyre növekvő utálkozással, míg eljutottam odáig, hogy elkezdett szórakoztatni a fickó. Rájöttem ugyanis, hogy úgy kell bánni vele, mint a kisgyerekekkel az első dackorszakban, amely tudvalóval a harmadik életévben vészelenő át; igen, mint a kisgyerekekkel, aki megpróbálja építőkövekből felépíteni a Bábel tornyát, s dűhtől tájékozva vagdossa mások fejéhez az apró fakockákat, ha építménye újra és újra összeomlik. Egyszerre megszajnáltam szegényt, csaknem barátságot kötöttem vele, ettől kezdve Karcsinak szólítottam, s megpróbáltam csillapítóan a lelkére beszélni.

Mert hát nézd csak, Karcsi, úgy, ahogy te elképzeled, nem mennek a dolgok. Be kell látnod például, hogy tételek, amely szerint a termelési eszközök és viszonyok fejlődése az emberi és társadalmi fejlődés primus motorja, egyszerűen hülyeség. Azaz... No, persze, a legnagyobb baj nálad, hogy mindig olyan zavarosan fecsegsz. Jó, jó, ne izgasd fel magad, tudom, hogy nem tehetsz róla, nagyon kicsi vagy még, mit gondolsz, miért akarom megmagyarázni neked, hol a hiba... Folyton a termelőeszközök fejlődéséről beszélsz, ami kétségtelenül nagyon fontos dolog; a kérdés csak az, hogy mitől fejlődnek a termelőeszközök? Mert nézd: minden fantáziám ellenére nehezen tudnám elképzelni, hogy példának okáért a gőzgép csak úgy magától rázódott volna össze. Ez már csak a tiszta logika szerint is képtelenség. Lehetséges, hogy a Föld a naprendszerrel s az egész világegyetemmel együtt a semmiből állt elő, a semmi azonban ezzel be is fejezte szülői tevékenységét, szép bolygónkon, például azóta mindig csak valamiből lett valami, ezt talán te is belátod, ugyebár? Nem? No, az sem baj, tudom, hogy a logika nem erős oldalad, hagyjuk ezt egyelőre! Próbáljuk

meg inkább eredetükre visszavezetni a dolgokat. No, nem Ádámra és Évára ezúttal, akik csak szimbólumnak világos figurák, s tudom, hogy neked nincs érzéked a szimbólumokhoz. Maradjunk tehát az ősembernel, bár ő sem éppen élesen megrajzolható, kézzelfogható, történelmi jelenség. No mindegy, tegyük fel, hogy valóban létezett ez az erősen majomszerű, nyers fickó, aki ágról ágra ugrándozván nyilván nem hordozta Johnny Weissmüller, alias Tarzan magas és büszke homlokát. Ő nem! Alacsony, hátracsapott homloka volt, a szemek fölött vastag, előreugró csontduzzanattal, testét szőr fedte, s úgy élt, ahogy a csimpánzok, gorillák, orangutánok ma is élnek, már ha élni hagyjuk őket természetes környezetükben. Termelőszközöket- és viszonyokat éppúgy nem ismert boldog őszünk, mint a mai majmok, azt ette, amit éppen talált. Egy szép napon azonban a földre hullott az égi ajándék, a tűz, valószínűleg villámcsapás formájában. Menekült is ész nélkül minden normális élőlény, de egy – talán csak egyetlen egy – az embernek szánt, torzonborz majmok közül nem rohant el fejetlenül, biztosnak vélt távolban megállt, s arra a különös gondolatra jutott, hogy meg is lehetne fékezni ezt a gyilkos erőt. A gondolatot tett követte, de jól figyelj, Karcsi: a gondolat volt előbb! A gondolat, amely legyőzte a majomszerű ősbő az állat természetes rettegését. El tudod képzelni, Karcsi, micsoda bátorság kellett ehhez a tethoz? Csak ez a vacak kis majom fordul szembe a lobogó halállal, lenyűgözve a gondolat hatalmától. „Az első emberi bátorság áldassék: a tűz csiholója, ki az ismeretlen lángra úgy nézett, mint jogos adóra”, írta Ady Endre nevezetű költőnk, akit persze te nem ismerhetted. S ez az első emberi bátorság teljesen átalakította a majomember egész életét: a megfékezett elemi erőből termelőszközt csinált, ahogy te mondanád Karcsi, ételét ezután sütötte-főzte, barlangját fűtötte, s fegyverként is használta a tüzet, mert a sokkal hatalmasabb ragadozók továbbra is pánikba estek a lángtól, akkor is, ha az a törpe majomember kezében lobogott. Akár hiszed, akár nem Karcsi, ez is nagyon érdekes kérdés: a majomember példáját sok élőlény követhette volna, de egyik sem követte. Mindmáig egyedül az ember hajtotta igájába a tüzet...

Vegyük azonban a második nagy felfedezést is: a kereket. Gömbölyű fatörzsek meg ágak mindig, mindenütt voltak, soha egyetlen állatnak sem jutott azonban eszébe, hogy azokat fel lehet használni súlyos terhek mozgatására. S minden más élőlény között egyes egyedül az ember jött arra a bolond gondolatra, hogy két, nagyjából egyforma korongot vágjon egy fatörzsből, közéjük kifúrja, s vékony tengellyel összekösse... S ha visszatérünk a gőzgéphez: a gőz ereje ismert volt a tűz meghódítása óta; s bizonyára nem James Watt volt az egyetlen, álmódzó kisfiú, aki észrevette, hogy a gőz emelgeti és dobálja a fazékfedőt... De egyedül ő vont le ebből messzemenő következtetéseket, megépítette a gőzgépet, bevezetvén ezzel inkább akaratlan, mint akarva, ama nevezetes ipari forradalmat, amelyről te is folyton fecsegsz, Karcsi. Jó, jó, persze, hogy igazad van: új termelőszközök felfedezése megváltoztatja nemcsak a termelési viszonyokat, hanem az egész társadalom életét és jellegét is, de az első mindig a felfedezés, nem látod, kis buta? S a felfedezés annak az emberi szellemnek a műve, amelyről te tudni sem akarsz. Nem csoda, sokat nem kaptál belőle, szegény gyerek!

Még nagyobb hülyeséget beszélsz, amikor azt állítod, hogy a lét határozza meg a tudatot. Ha ez így lenne, a majomember soha nem mászott volna le a fáról, nem állt volna a két hátsó lábára, pontosan úgy élne ma is, mint fajtársai. Lehetséges, hogy ez jobb lenne neki, de hát nem teszi az istenadta!

Igazán olyan ostoba vagy, hogy nem veszed észre, mennyire megcáfolja saját életed ezt az elméletet? Mert nézd: az a világ, amelybe beleszületünk, nyilván rányomja letörölhetetlen bélyegét valamennyiünkre, de ha kizárólag ez a bélyeg lenne mérvadó, egyszerűen nem fejlődhetett volna az emberiség. Ami persze nem lett volna baj. Az emberi fejlődés nem kimondottan örvendetes, nem lehet azonban tagadni, hogy volt és van. Legérdekesebb tulajdonsága az emberi tudatnak... No persze, a magam részéről szívesebben beszélnék szellemről, ami persze nem ugyanaz, a különbséget azonban aligha tudnám megmagyarázni neked, ahhoz még túl kicsi vagy... Maradjunk tehát annál a szónál, amelyet te is értesz, vagy legalábbis érteni vélsz... Szóval: legérdekesebb tulajdonsága az emberi tudatnak, hogy képes fellázadni léte ellen, sőt: meg is tudja változtatni azt, mint például a tűz csiholója. Természetes, hogy a megváltozott lét a tudatnak is új formákat ad; nagy kérdés azonban, tud-e új tartalmat is nyújtani? Magam részéről úgy hiszem, hogy az új tartalmakat a tudat maga gyártja, sokszor hadilábon állva a léttel. Mert nézd, Karcsi: Oroszországban kerek harminc éve farigcsálják az új, szocialista embert, az eredmény azonban – attól tartok – nem kimondottan mámorító; a ragyogó, szocialista hős nem jelent meg eleddig a színpadon, jobban mondva: csak a színpadon jelent meg, de ott sem dobogtatja meg senki szívét. Be kell tehát vallanod, hogy lét és tudat viszonya nem olyan egyszerű, ahogyan azt te szeretnéd látni. (Akkor persze még nem tudhattam, hogy ezt valóban be is vallotta öregségében.)

És amit a munkáról írsz! Hát ez aztán már több mint csak hülyeség! Először is: feneketlen pimaszság, hogy egyáltalán beszélni mersz a munkáról. Dolgoztál valaha életedben? Volt például tisztességes szerszám a kezdedben? Került ki a kezdedből akár csak egyetlenegy tisztességes munkadarab is? Trágyáztál ki istállót? Etettél állatokat? Szántottál, vetettél, arattál? Forgattál kapát, kaszát, sarlót, ásót, fejszét, kalapácsot? Álltál gép vagy futószalag mellett? Nem? Ej, hogy a fene essen beléd! S akkor épp te akarsz megmagyarázni, mi a munka, olyan embereknek, akik egész életüket ilyesmivel töltik? Páratlanul szemtelen felfuvalkodottság, egyedülálló a maga nemében!

Eltételezve feneketlen pimaszságotól is, megint csak elképesztő marhaság az, amit a munka elidegenedéséről motyogsz. Úgy hiszem, ezzel azt az egyszerű tényt akarod megállapítani vagy körülírni, hogy az embernek általában nem szolgál öröme a munka. Mondom, csak úgy hiszem, mert igaz, ami igaz: nem fogalmazol nagyon világosan és szabatosan. Ezen kívül szinte beteges szenvedélyed az, hogy mindent úgy kinyújtasz, mint az asszonyok a rétestésztát. Csak beszélsz, beszélsz, s ha az ember nagy fáradtsággal legalábbis körülbelül kitalálja, mit is akarnál mondani, akkor kiderül, hogy az bizony nagyon kevés, és rendszerint olyasmi, amit már régen előtted megmondtak mások, sokkal világosabban, egyszerűbben és főleg rövidebben. Ergo: kár volt a fáradtságért... Így van ez ebben az esetben is. Mert azt, hogy a munka nem gyönyörűség, tudta már például Mózes is, ő azonban tudta – veled ellentétben – azt is, hogy a munka soha nem is volt örömdet, az édenkert legnagyobb előnye az volt, hogy ott nem kellett dolgoznia az embernek. Ha te a munka elidegenedéséről beszélsz, nyilván abból indulsz ki, hogy a munka – valaha, valahol – eredetileg öröme szolgált az embernek, ami sajnos badarság. Nem akarom azt mondani, hogy az ember nem lelhet örömet a munkájában, bizonyára előfordul ilyesmi is, de csak nagyon ritkán és soha nem tart sokáig, hidd el nekem. Még nagyobb ostobaságokat beszélsz az eljövendő, kommunista paradicsomról, ahol mindenki mindig azt művelheti, amiben kedve telik. De szép is lenne! Akkor most sutba vágthatnánk, s elővenném Kemény Zsigmond Zord időjét, ami mostanában ugyancsak kötelező olvasmány, s ettől eltekintve nagyszerű történelmi regény, ezt föltétlenül el akarnám olvasni a paradicsomban is, és bizonyára kedvem telnék benne...

És te mit csinálnál? Aha! Délelőtt vadásznál, mondd, délután halásznál, este kritizálnál, anélkül, hogy vadász, halász vagy kritikus lennél, amivel – gondolom – azt akarod mondani: anélkül, hogy rá lennél utalva e nemes tevékenységekre a mindennapi betevő falat végett, tehát csak úgy, a hecc kedvéért... Na, mondhatom, csodálatos elképzeléseid vannak a munkáról! Nagyon jellemző viszont, hogy még a paradicsomban is annyira fontosnak tartanád a kritizálást. Szabad azonban megkérdezni, hogy mit kritizálnál ott? Szegény gyerek, nem látod, milyen baromságokat hordasz össze? Hagyjuk ezt... Sokkal érdekesebb ugyanis például a kérdés: Ki tisztogatná paradicsomod latrináit és szennyvízcsatornáit? Mert legjobb akarattal sem tudom elképzelni, hogy lenne ember, aki éppen ebben a tevékenységben lelné kedvét, önmegvalósítását. Nagyon sajnálatos, de nem lehet rajta változtatni, még a te paradicsomodban sem, mert a legkommunistább ember sem nélkülözheti az árnyékszékét. Mindenre lehet persze megoldást találni. Például: be lehetne varratni az emberek végbélnyílását, de akkor biztosan nem sokáig élvezhetnék a kommunista paradicsomot. Tanácsosabb lenne átnevelni az emberiséget: Jó kommunista nem kakál! És ha ez sem segít? Hát akkor legalább lesz ott is mit kritizálnod...

Mindezek ellenére egyre jobban megértelek, Karcsi. Voltaképpen ugyanazt akarjuk mindketten: felépíteni a bábel tornyot, megrajzolni azt az egységes világképet, amelyben az ember megtalálhatja az őt megillető helyet. Ez a törekvés – úgy hiszem – legitim, ami az általános véleménytől eltérően nemcsak azt jelenti, hogy jogos és megengedett, hanem azt is, hogy törvényszerű. Ez a törekvés tehát valamiképpen az emberség lényegéhez tartozik, egyetlen más élőlénynek sem jutott eddig eszébe, hogy problémát csináljon ebből. Az ember számára azonban – úgy látszik – ez a legfőbb kérdés. Utaljak megint Kantra? Még azt a keveset is, amit látunk, csak úgy látjuk, ahogy láthatjuk, amiből következik, hogy az eget kéknék, a fűvet zöldnek látjuk. Így van, ki tehet róla? Az egységes világkép ennek ellenére vagy éppen ezért fölöttébb kérdéses és kényes ügy. Házi feladatnak meg kellene ismételnünk gondolatban az egész teremtést. Szép és nagyon nagy feladat, lehet, hogy ez az emberi élet célja és értelme, az is lehet, hogy nem, erről még sokat kell gondolkodnom, Karcsi, át kell beszélnem az egészet Istennel, akit azonban veled szemben nem akarok emlegetni, mivel te eltörölted Őt, ugyancsak nem egészen eredeti módon, mert egy Feuerbach nevezetű okoskodó – vagy okvetetlenkedő – ebben állítólag már megelőzött. Isten eltörlésével bajmóldni amúgy is nagyon fölösleges és értelmetlen fáradozás. Mert vagy van – ahogy én hiszem –, s akkor úgysem tudjuk eltörölni, vagy nincs – ahogy te hiszed –, s akkor minek törölgessük? Ebben az esetben saját képzeletével viaskodnék az ember, aminek megint csak nem látom sok értelmét. Ez is nagyon izgalmas kérdés, amely azonban számunkra pillanatnyilag nem érdekes. Mindenesetre tagadhatatlan történelmi tény, hogy az emberek mindig, mindenütt hittek valamiféle – képzelt vagy valódi – istenségben, s ezt a tényt nem lehet elintézni a kurta-furcsa állítással, hogy a vallás a buta nép számára kitalált ópium. No lám! Ha nem tesz nekem valami, tudsz te röviden is fogalmazni, a badarság azonban badarság marad, akár röviden és tömören, akár hosszan és körülményesen adod elő. Mert nézd csak, Karcsi: azt, hogy Isten, e nagy mindenség teremtetője létezik-e vagy sem, nem tudjuk eldönteni. A kérdést fel tudjuk tenni, sőt fel is kell tennünk, mert nem tudunk kitérni az útból, választ azonban nem tudunk adni rá. Fölöttébb kellemetlen ügy, ezt én is látom, de mit tegyek, ha ez a helyzet? Hihetjük, hogy van, mint én, hihetjük, hogy nincs, mint te... De ahogy te nem tudod nekem bebizonyítani, hogy Ő nincs, úgy én sem tudom neked bebizonyítani, hogy Ő van. Ez azonban nem is érdekes. Már Kant megállapította, hogy Isten létét bizonyítanunk nem lehetséges, hinnünk azonban szükséges. Ezt a szükségességet persze csak a szigorúan fegyelmezett és tudományosan gondolkodó agyvelő látja be, s ezzel téged – meg a szegény Feuerbachot – nem áldott meg az Úr. Igazságtalanság, mondd? Lehet... Amint azonban már néhányszor megállapítottuk: a természet nem ismeri, nem is alkalmazza az emberi igazságosság elképzeléseit. Kant (víz)fejét sokkal jobban felszerelte az Úr, mint a tiédet vagy

az enyémet. Ezen persze lehetne búslakodni vagy mérgeledni, én azonban csak örvendeni tudok annak, hogy valaki rengeteg munkát elvégzett messze előttem, amennyiben kifürkészte az emberi gondolkodás határait. A gondolkodás persze éppen ezeken a határokon túl válik igazán izgalmassá. Mert: a határokon belül folyton összeütközünk olyan kérdésekkel, amelyekre a határokon kívül kell keresnünk a választ. Ez nagyon érdekes és izgalmas játék, csak arra kell borzasztóan ügyelni, hogy mikor hol jár az ember, s még inkább arra, hogy mikor lép át a határon. S te ehhez aztán végkép nem értettél, Karcsi, folyton összekuszálod a dolgokat, s míg elátkozod a vallásokat, magad is összeeszkábálsz egyet, amelyben te vagy az atyaúrsten, proletáriátusod pedig a megváltó szerepét játssza, ami persze már annyira gyerekes, hogy nem is érdemes beszélni róla...

Amint a fentiekből kitűnik, Marxot ezzel a magam számára elintézettnek tekintetem. Kommentárjaimat nem verem persze nagydobra, de könnyű dolgom volt, mert valószínűleg én voltam az egyetlen az egész iskolában, aki ezt a szörnyeteg művet nemcsak elolvasta, hanem alaposan át is gondolta. A politikai gazdaságtan nevezetű, meglehetősen zagyva tárgyat okító tanár csak egyszer mordult rám, mert úgy vélte, hogy hülyeséget beszélek, amiben persze tökéletesen igaza is volt. A könyv segítségével viszont gyorsan be tudtam bizonyítani, hogy a hülyeség nem tőlem, hanem Marxtól származik. A mester egyszerre megjuhászodott, s ettől kezdve minden bizonnyal azt is elhitte volna nekem, hogy a kommunizmushoz vezető úton elkerülhetetlen történelmi szükségszerűség a rovarok teljes hatalomátvétele az egész világmindenség fölött... Ilyen messzire azonban nem akartam menni, megelégedtem a proletáriátus diktatúrájával, s év végén politikai gazdaságtanból is megkaptam a „kitűnőt”...

Polgár Csaba: Savaria születése - S.P.Q. RI /1
(I. Ars Pannonica)